

μηριωμένες αναφορές στην οικονομική πολιτική του βυζαντινού κράτους ως υπόβαθρο της εξωτερικής πολιτικής που ασκούσε. Ωστόσο η εξέλιξη της ιστορίας παρουσιάζεται περισσότερο σαν αποτέλεσμα των μηχανορραφιών και επιλογών που έκαναν οι αυτοκράτορες και η αυλή τους. Γι' αυτό και στο βιβλίο δεν αναλύονται επαρκώς οι κοινωνικές αντιθέσεις και διαμάχες που συγκλόνισαν το βυζαντινό κράτος και καθόρισαν την ταυτότητά του. Η Στάση του Νίκα, η τραγική αιματηρή εξέγερση του 532 που επιχειρήσε να ανατρέψει τον Ιουστινιανό, αναφέρεται στο βιβλίο μόλις μία φορά, σε μία αράδα. Αναλόγως, η άλλη μεγάλη εξέγερση, αυτή των Ζηλωτών που κατέλαβαν την εξουσία το 1342 στη Θεσσαλονίκη, σημειώνεται στο βιβλίο μόνο σαν σταθμός στη διαδοχή των αυτοκρατόρων της Κωνσταντινούπολης. Η συγγραφέας αρνείται να αποκαλύψει την ταξική και κοινωνι-

κή φύση των εξεγέρσεων αυτών κάτω από τον θρησκευτικό μανδύα τους.

Αρετή και συνάμα βαρίδι του βιβλίου είναι το γεγονός ότι αποτελείται από ξεχωριστά δοκίμια γραμμένα ανεξάρτητα. Τα κείμενα αυτά αποτέλεσαν προφορικές ανακοινώσεις στα πολυάριθμα συνέδρια στα οποία έχει κληθεί η συγγραφέας ως ομιλήτρια. Έτσι ο λόγος είναι μεν ζωντανός, ρέων και παραστατικός, όμως επειδή στερείται τα εξωκειμενικά προφορικά στοιχεία του σε ορισμένα σημεία δημιουργεί παρανοήσεις. Για παράδειγμα, σε πέντε σημεία του βιβλίου γίνεται λόγος για «θαύματα» του Αγίου Δημητρίου και της Παναγίας που έσωσαν είτε την Κωνσταντινούπολη είτε τη Θεσσαλονίκη (σελ. 28, 100, 107, 110, 202). Δεν αποφεύγονται επίσης πολλές επαναλήψεις, καθώς τα κεφάλαια είναι αυτόνομες ενότητες.

Γιώργος Λαουτάρης

Heinz A. Richter, *Η Εθνική Αντίσταση και οι συνέπειές της*, Αθήνα, Μεσόγειος, 2009, σελ. 519

Στο βιβλίο αυτό συγκεντρώνονται άρθρα του ιστορικού Heinz Richter γύρω από ζητήματα της ιστορίας της Ελλάδας της δεκαετίας του 1940 ξεκινώντας από τον πόλεμο του '40 ως τον Εμφύλιο Πόλεμο. Ο Richter είναι ένας από τους γνωστότερους ιστο-

ρικούς που έχει ασχοληθεί με την περίοδο αυτή και μας έχει δώσει γνωστά συνθετικά έργα: *Δύο επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις στην Ελλάδα, 1936-1946* (Εξάντας, 1975), *Επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα: από τη Βάρκιζα στον Εμφύλιο Πόλεμο* (Εστία, 1997) και

Η Ιταλογερμανική επίθεση εναντίον της Ελλάδος, Αύγουστος 1939 - Ιούνιος 1941 (Γκοβόστης, 1998). Στο παρόν βιβλίο δημοσιεύονται άρθρα του για την ίδια περίοδο για πρώτη φορά στην ελληνική γλώσσα. Δυστυχώς δεν υπάρχει αναφορά στην πρωτότυπη μορφή των άρθρων. Ο αναγνώστης μπορεί να εντοπίσει ορισμένα ψάχνοντας τις υποσημειώσεις σε άλλα άρθρα του βιβλίου, προκειμένου να βρει και την αρχική ημερομηνία δημοσίευσής τους.

Ιστορικό και όχι μόνο ενδιαφέρον έχει η εισαγωγή του συγγραφέα όπου περιγράφει την προσωπική του σχέση με την Ελλάδα, την απόφασή του να ασχοληθεί επιστημονικά με τη σύγχρονη ιστορία της και την περιπέτειά του ως νέου ερευνητή που βρέθηκε υπότροφος του υπουργείου Πολιτισμού της Γερμανίας στην Ελλάδα την περίοδο της Χούντας. Οι δυσκολίες του να βρει βιβλία λογοκριμένα και οι επαφές του με προσωπικότητες που είχαν ζήσει τα γεγονότα περιγράφονται γλαφυρά εντάσσοντας τον αναγνώστη στο πνεύμα ενός ερευνητή που είχε το θάρρος αλλά και την τύχη να καταπιαστεί με ένα νέο ερευνητικό πεδίο σε δύσκολες εποχές.

Το βιβλίο αποτελείται από δώδεκα άρθρα σε χρονολογική σειρά, σε γενικές γραμμές, από τη γερμανική επίθεση ως τον Εμφύλιο. Το πρώτο εισαγωγικό άρθρο (Η Ελλάδα στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) παρουσιάζει συνθετικά την πολιτική κυρίως ιστορία της Κατοχής στην Ελλάδα, κάνοντας αναφορά στο καθεστώς Μεταξά, τις βρετανικές και γερμανικές επιλογές και την ελληνική Αντί-

σταση. Στέκεται σε ζητήματα όπως το θέμα του λιμού, τα γερμανικά αντίποινα, την «τελική λύση» στην Ελλάδα αλλά και τον απολογισμό της Αντίστασης συνοψίζοντας τα βασικά συμπεράσματα. Δεν αποφεύγει όμως ανακριβείς όπως το ότι εκλέχτηκαν 250 εθνοσύμβουλοι ή το ότι το Εθνικό Συμβούλιο ψήφισε νέο σύνταγμα (σελ. 48, όπως και σελ. 378, όπου η έκφραση είναι «ένα είδος Συντάγματος»). Επίσης χρησιμοποιεί αριθμούς που δεν προκύπτουν από κάπου ή όρους με πολιτική χροιά τους οποίους δεν διευκρινίζει, όπως το ότι στην αρχή της Κατοχής υπήρχαν 800 κομμουνιστές από τους οποίους οι 50 περίπου «ακραιόι» (σελ. 49).

Τα άρθρα «Ρούπελ» και «Οι συνέπειες των επιχειρήσεων Marita και Merkur στην έναρξη της επιχείρησης Barbarossa» ασχολούνται με τη γερμανική επίθεση στην Ελλάδα. Το δεύτερο από αυτά, ίσως από τα πιο ενδιαφέροντα, εξετάζει εξονυχιστικά την υπόθεση ότι η επίθεση στην Ελλάδα καθυστέρησε την επίθεση στη Σοβιετική Ένωση το ίδιο καλοκαίρι και ίσως έκρινε και την τύχη του πολέμου. Παρουσιάζει το πώς γεννήθηκε αυτή η εκδοχή ως δικαιολογία εκ μέρους του Ήντεν των βρετανικών επιλογών στο μέτωπο της Ελλάδας και πώς διαχύθηκε και ως δικαιολογία των Γερμανών για την τελική τους αποτυχία στο ανατολικό μέτωπο αλλά και ως επιχείρημα της Ελλάδας στις μεταπολεμικές διαπραγματεύσεις. Παρ' όλο αυτό το πλέγμα, εξετάζοντας ο συγγραφέας τα γερμανικά στρατιωτικά έγγραφα της εποχής αλλά και τις μαρτυρίες

αποδεικνύει το ανυπόστατο του ισχυρισμού αυτού, που δυστυχώς ακόμη χρησιμοποιείται ως να μην είχε η Ελλάδα να επιδείξει πραγματικά σημαντική αντιστασιακή δράση.

Στο άρθρο «Ο Λαντς, ο Ζέρβας και οι σύνδεσμοι των Βρετανών» διαπραγματεύεται αναλυτικά το ζήτημα των επαφών του Ζέρβα με τους Γερμανούς στην Ήπειρο. Το σημαντικό αυτό ζήτημα έχει απασχολήσει και άλλους ερευνητές (John L. Hondros, Hagen Fleischer) και το άρθρο είναι αρκετά παλιό (1989). Τα άρθρα για τον Γεώργιο Δημητράκο και τον Γκέοργκ Έκερτ εξετάζουν τη γερμανική αντίσταση στην Ελλάδα και την επαφή της με την ελληνική αντίσταση μέσω των δύο αυτών προσώπων, των οποίων η ζωή και η δράση παρουσιάζονται αναλυτικά.

Το άρθρο για το ΚΚΕ της περιόδου 1944-1947 χρονολογείται επίσης από το 1989. Παρουσιάζει σε γενικές γραμμές την ιστορία του κόμματος από την ίδρυσή του επικεντρώνοντας στην περίοδο του τίτλου. Στην προσπάθειά του να ερμηνεύσει την πολιτική του ΚΚΕ προς την απελευθέρωση σε συνδυασμό με τη μαζικοποίηση του κόμματος, το αντιπαραθέτει κάπως απόλυτα με την προηγούμενη περίοδο του χρησιμοποιώντας πάλι πολιτικούς όρους με αυθαίρετο τρόπο για ιστορική μελέτη, όπως το ότι το ΚΚΕ έγινε στην Κατοχή «ετερογενές, δημοκρατικό, σοσιαλιστικό μαζικό κόμμα» (σελ. 380) ή ακόμη ότι «βίωνε ήδη την εξέλιξη που ύστερα από δεκαετίες ονομάστηκε ευρωκομμουνισμός» (στο πρώτο άρθρο, σελ. 49). Η

ίδια προσέγγιση υπάρχει και στο άρθρο «Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και η Κομμουνιστική Διεθνής». Η αναφορά στις διαθέσιμες πηγές και εδώ φανερώνει την παλαιότητα του άρθρου, αφού παρουσιάζει τα αρχεία του ΚΚΕ άφαντα, παρότι εδώ και χρόνια ένα μέρος τους είναι διαθέσιμο στα ΑΣΚΙ, ενώ και η βιβλιογραφία φτάνει ως τη δεκαετία του 1980.

Η όλη προσέγγιση διαχωρισμού του ΚΚΕ σε ακραίους, που προέρχονται από τους «κουτβίτες» αγαπημένους της Κομμουνιστικής Διεθνούς, και στους υπόλοιπους είναι ξεπερασμένη και επηρεασμένη από την εμφανή σοσιαλδημοκρατική τοποθέτηση του συγγραφέα που ψάχνει παρόμοιους διαχωρισμούς στο ΚΚΕ της Κατοχής. Η αντίθεσή του στο «σταλινισμό» τον μεταφέρει από το χώρο της ιστορίας σε αυτόν της πολιτικής και οδηγεί σε συμπεράσματα που παραβλέπουν τις κοινωνικές αιτίες των γεγονότων, όπως της έναρξης του Εμφυλίου. Π.χ. ο «σταλινιστής» Ζαχαριάδης «πέτρεψε στους διωκόμενους να πάνε στα βουνά και να πολεμήσουν»· όπως γνωρίζουμε πλέον, οι καταδιωκόμενοι δεν περίμεναν μια πολιτική απόφαση για να υπερασπίσουν τον εαυτό τους. Ούτε επίσης μπορεί να γίνει δεκτό ότι η βρετανική και η σοβιετική κυβέρνηση όρισαν τον Μάιο του 1944 και μονιμοποίησαν τον Οκτώβριο σφαίρες επιρροής «για να σταματήσουν την πορεία του ΕΑΜ προς την ανεξαρτησία» (σελ. 470).

Δεν γίνεται εύκολα αντιληπτό αν ορισμένες εκφράσεις μπορούν να αποδοθούν στο συγγραφέα ή είναι αποτέλε-

σμα κακής μετάφρασης, όπως το ότι το πρόγραμμα της Προσωρινής Δημοκρατικής Κυβέρνησης ήταν «ένας συνδυασμός σοβαρών ιδεών και κομμουνιστικής θεωρίας» (σελ. 482), ενώ ο Ζαχαριάδης εμφανίζεται να συνοδεύεται από «σκληροπυρηνικούς» (σελ. 478) και «προτοπαλίκαρα» (σελ. 481).

Δυστυχώς δεν μπορούμε να μη σταθούμε στην έλλειψη επιμέλειας και διόρθωσης του βιβλίου. Στη σελίδα 468 διαβάζουμε πως το ΕΑΜ «συγκέντρωσε από 1,5 ως 7,5 εκατ. Έλληνες» ενώ προφανώς ο συγγραφέας εννοούσε 1,5 από τους 7,5 εκατ. Έλληνες. Στην επόμενη σελίδα μας συστήνεται... ο ΕΑΜ και στη σελίδα 172 βρίσκουμε τον «Αμερικάνο πρόεβη, ΜακΒία», σε ένα ευφυές αλλά δυστυχώς ακούσιο λογοπαίγνιο. Στο τελευταίο άρθρο, αφιερωμένο στη Μάριον Σαράφη, ενώ περιγράφεται

η ζωή της μέχρι το 1999, τελικά αναφέρεται ότι πέθανε στις 10 Δεκεμβρίου 1990 αντί του σωστού 1999 (σελ. 508). Υπάρχουν δυστυχώς και πολλά άλλα λάθη που αδικούν το συγγραφέα και μπερδεύουν τον αναγνώστη.

Εντέλει το βιβλίο περιέχει ενδιαφέροντα άρθρα που δείχνουν το εύρος της ιστορικής έρευνας του συγγραφέα όπως για τη γερμανική επίθεση στην Ελλάδα, τις σχέσεις Ζέρβα και Γερμανών αλλά και τη γερμανική αντίσταση στην Ελλάδα. Κατά τη γνώμη μας οι συνθετικές προσπάθειες που επικεντρώνονται στην ιστορία και δράση του ΚΚΕ αδικούνται από την παλαιότητα των άρθρων και τις τότε πολιτικές απόψεις του συγγραφέα που δεν τεκμηριώνονται απ' όσα γνωρίζουμε.

Γιάννης Σκαλιδάκης

Κωνσταντίνος Καβουλάκος (επιμ.), *Η Φαινομενολογία του Πνεύματος του ΓΚ.Β.Φ. Χέγκελ. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις*, Αλεξάνδρεια 2009, σελ. 391

Κάθε εγχείρημα ερμηνευτικής προσέγγισης ενός έργου σταθμού στην πορεία συγκρότησης της νεωτερικής φιλοσοφικής αυτοσυνείδησης χρήζει αυτοδικαίως της προσοχής μας, ιδίως όταν τείνει να μας υπενθυμίσει, συχνά με ενοχλητικά «δε-

σμευτικό» τρόπο, προϋποθέσεις του δικού μας ορίζοντα. Αυτός ο κοινός, κατά το μάλλον ή ήττον, τόπος αναβαθμίζεται ως προς τη δυναμική του σημασία όταν το υπό ερμηνευση έργο δεν έχει απλώς οριοθετήσει τη διακριτικότητα του παρόντος έναντι των ιστορικών διαδι-